

C. G. Jung

RAZVOJ OSEBNOSTI

prevedla

Alfred Leskovec in Barbara Štuhec

[Prvič izšlo v *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen* II (Dunaj in Leipzig 1910), str. 33–58. Ponatis kot brošura leta 1910 in 1916. Nova izdaja z enakim naslovom in novim predgovorom pri založbi Rascher v Zürichu leta 1939. Nekoliko razširjeno skupaj z razpravama, objavljenima pod točko IV in V te izdaje, izšlo v *Psychologie und Erziehung* (Analitična psihologija in vzgoja) pri založbi Rascher v Zürichu leta 1946. Nova izdaja (broširana) leta 1970.]

I. O konfliktih otroške duše

PREDGOVOR K DRUGI IZDAJI

Pričujoče delce izhaja nespremenjeno v drugi izdaji. Čeprav so se sama pojmovanja od prvotne izdaje teh opazovanj v letu 1910 precej spremenila in razširila, mi kasnejše spremembe ne dovoljujejo, da bi v prvi izdaji predstavljena stališča označil kot v temelju napačna, kakor so mi napačno pripisali na določeni strani. Svojo dejansko vrednost imajo ne le opažanja, o katerih sem poročal, temveč tudi tam izražena razumevanja teh. Razumevanje pa nikoli ni izčrpno, kajti vedno je podrejeno vladavini stališča. Stališče, ki ga zastopam v tem delu, je psihobiološko. To stališče seveda ni edino mogoče, obstaja namreč še eden ali več drugih aspektov. Tako bi lahko, bolj ustrezno duhu freudovske psihologije, ta del otroške psihologije obravnavali s čisto hedonističnega stališča, tj. iz dojemanja psihološkega procesa kot gibanja pod vladavino načela ugodja. Motivi bi bili potem želje in hrepenenja po karseda ugodni in s tem zadovoljivi dejavnosti fantazije. Ali pa bi lahko, kot je predlagal Adler, isti material obravnavali s stališča načela moči, kar je psihološko prav tako možen način obravnave kot načelo hedonizma. Ali pa bi lahko uporabili čisto logičen način obravnave z namenom, da bi pokazali razvoj logičnega procesa pri otroku. Ali pa bi se lahko postavili celó na religiozno psihološko stališče in izpostavili nastavke za razvoj pojma Boga. Zadovoljil sem se s tem, da sem obdržal srednje stališče, ki se nahaja na liniji psihobiološkega načina obravnave, ne da bi skušal material podvreči temu ali onemu hipotetičnemu temeljnemu principu. S tem seveda ne zanikam možnosti takšnih principov, kajti vsi skupaj so vsebovani v človekovi naravi. Toda le enostranskemu specialistu lahko pride na misel, da svoje področje ali neki za svoj individualni način obravnave posebej dragoceni hevristični princip razglaša za splošno veljavnega. Bistva človekove psihologije namreč prav zaradi obstoja različnih možnih principov nikoli ni mogoče izčrpno razumeti le s pomočjo enega teh prin-

•6

cipov, temveč le z upoštevanjem celokupnosti posameznih aspektov.

Osnovna podmena v tem delu zastopanega stališča je, da seksualni interes igra opazno vzročno vlogo v procesu nastajanja otrokovega mišljenja, to pa je domneva, ki najbrž ne bi smela naleteti na noben resen ugovor. Nasprotni domnevi se vendar zoperstavlja preveč dobro preverjenih dejstev, če v celoti odmislimo izredno neverjetnost dejstva, da se za človeško psihologijo nadvse pomemben osnovni nagon naj ne bi vsaj v zametkih pojavil že v otrokovi duši.

Po drugi strani v tem delu poudarjam, da sta za razrešitev duševnih konfliktov pomembna *mišljenje* in oblikovanje stališča. Iz nadaljevanja utegne dovolj jasno slediti, da vzročno delujoči začetni seksualni interesi v resnici ne stremijo k neposrednemu seksualnemu cilju, temveč mnogo bolj k razvoju mišljenja, sicer bi bilo rešitev konflikta moč doseči le z izpolnitvijo seksualnega cilja in ne s posredovanjem intelektualnega dojetja. Prav zaradi tega zadnjega smemo sklepati, da otroška seksualnost po svoji naravi sploh ni enaka kasnejši odrasli seksualnosti: v tem oziru se namreč odrasla seksualnost ne nadomesti polnopravno z izoblikovanjem pogleda [Auffassungsbildung], temveč v danem primeru le z dodelitvijo realnega seksualnega cilja, namreč naravi ustreznega tributa pri normalni seksualni funkciji. Iz izkušnje kajpada vemo, da lahko otroški zametki seksualnosti vodijo tudi k realni seksualni funkciji, namreč k onaniji, in sicer tedaj, če konflikti niso razrešeni. Oblikovanje pogleda pa libidu odpre pot, ki je sposobna razvoja, tako da je njegova stanovitna dejavnost zagotovljena. Pri določeni intenzivnosti konflikta odsotnost oblikovanja pogleda deluje kot ovira, ki libido ponovno potisne v zametke seksualnosti, kar potem te zametke ali kali predčasno privede do nenormalnega razvoja. Od tod izvira otroška nevroza. Še posebno nadarjeni otroci, pri katerih se začno zaradi inteligentne dispozicije miselne zahteve razvijati zgodaj, so v resni nevarnosti, da zaidejo v predčasno

7 ■

seksualno dejavnost zaradi vzgojnega zatiranja tako imenovane neprimerne radovednosti.

Kot kaže to razmišljanje, miselne funkcije ne pojmem morda zgolj kot funkcijo, ki jo seksualnost razvije v stiski, ko se čuti v svoji uživaški dejavnosti zavirano in se zaradi tega nujno vrine v miselno funkcijo, temveč vidim v »zgodnjeinfantilni seksualnosti« sicer že nastavke za bodočo seksualno funkcijo pa tudi mesto kaljenja višjih duševnih funkcij. Temu v prid govori rešljivost otroških konfliktov z vzgojo mišljenja in nadalje dejstvo, da so ostanki »infantilne seksualnosti« tudi v zreli dobi kalitvena mesta pomembnejših duhovnih funkcij. Dejstvo, da se tudi odrasla seksualnost razvije iz teh *polivalentnih zasnutkov*, nikakor ne dokazuje, da zgodnjeinfantilna seksualnost pomeni kratko malo »seksualnost«. Zato oporekam upravičenosti Freudovega pojma *polimorfno-perverzna* zasnova otroka. Gre za *polivalentno* zasnovo. Če bi se hoteli ravnati po modelu Freudovega oblikovanja pojmov, bi morali v embriologiji zunanjo zarodno plast označiti za možgane, kajti iz nje v nadaljnjem razvoju nastanejo možgani. Poleg možganov pa se iz tega razvijejo tudi čutila in drugo.

december 1915

C. G. Jung

PREDGOVOR K TRETJI IZDAJI

Od prve izdaje tega spisa je minilo skoraj 30 let. Zdi pa se, kot da v tem času to malo delo ni izgubilo svojega lastnega življenja, temveč je pri publiku še vedno zaželeno. V nekem oziru nikakor ni zastarelo, in sicer toliko, kolikor podaja preprost potek dejstev, ki so si bolj ali manj podobna in se lahko vsepovsod ponovijo. Po drugi strani spis vsebuje tako teoretično kot praktično pomemben namig na nenavadno stremljenje otroške fantazije, da bi prerasla lastno »realnost« in na mesto naravoslovnega racionalizma postavila »simboličen« pomen. To prizadevanje se kaže kot naravno in spontano izražanje, ki ga nikakor ni mogoče razlagati z nekakšno »potlačitvijo«. To posebno točko sem izpostavil v predgovoru k drugi izdaji, in tudi to opažanje ni izgubilo svoje aktualnosti, ker številni strokovnjaki še vedno nadvse vneto verjamejo v mit o polimorfni »seksualnosti« otroka. Teorija o potlačitvi je še vedno nezmerno precenjena, zato so *pojavi preobrazbe duše* prav tako podcenjeni, če ne celo ignorirani. Temu pojavu sem leta 1912 posvetil obsežno študijo, o kateri še zdaj ne bi mogli reči, da je na splošno prodrla v razumevanje psihologov. Želim si, da bi temu skromnemu poročilu o dejstvih uspelo spodbuditi bralca k razmišljanju. Teorije spadajo na področju psihologije k najusodnejšemu. Sicer potrebujemo določena teoretična stališča zavoljo vrednosti, ki jo imajo za orientacijo in hevristiko. Toda vselej morajo veljati zgolj za pomožne predstave, ki jih je vedno moč odložiti. Mi namreč o duši vemo še nadvse malo in bilo bi naravnost smešno verjeti, da smo že tako daleč, da lahko postavimo splošno teorijo. Niti enkrat še nismo ugotovili empiričnega obsega psihične fenomenologije: kako je mogoče v takih okoliščinah sanjati o splošni teoriji? Vsekakor je teorija najboljši ščit za pomanjkljivo izkušnjo in nevednost. Posledice tega so žalostne: ozkosrčnost, površnost in znanstveno sektaštvo.

Oblagati polivalentno zasnovo otroka s seksualno terminologijo, ki je prevzeta s stopnje polnorazvite seksualnosti,

je dvomljivo početje. Vodi k temu, da tudi vse drugo, kar je zasnovano v otroku, vključimo v seksualno razlago, s čimer postane po eni strani pojem seksualnosti nezmerno napihnjen in meglen, po drugi pa se duhovni dejavniki kažejo le še kot gole zakrnitve instinktov. Takšni pogledi vodijo k racionalizmu, ki ni niti približno zmožen ustreznega pristopa k otrokovi kompleksni zasnovi. Če se otrok že lahko ukvarja z vprašanji, ki imajo za odraslega nedvomno seksualen pomen, pa s tem še zdaleč ni rečeno, da je treba način, na katerega se z njimi ukvarja otrok, oceniti ravno za seksualnega. Previdnemu in vestnemu raziskovalcu lahko uporaba seksualne terminologije pri otroških fenomenih velja kvečjemu za posebno *façon de parler*.¹ Nasproti prednostim, ki jih prinaša, stoji nemalo pomislekov.

Če izvzamem nekaj manjših izboljšav, pošiljam ta spis v ponovno objavo brez sprememb.

december 1938

C. G. Jung

1 Način izražanja, op. prev.

PREDGOVOR K ČETRTEI IZDAJI

Iz predgovorov k prejšnjim izdajam je bralec že uvidel, da gre pri tem spisu za izdelek, ki ga ni moč iztrgati iz časa in pogojev, v katerih je nastajal. Moral je ohraniti obliko nekdanje izkušnje kakor miljni kamen ob dolgi cesti polagoma zorečih spoznanj. Ker utegnejo biti v tem spisu zabeležena opažanja zanimiva tudi za vzgojitelja, sem ga vključil v ta zvezek. Ker pa nisem imel namena premikati ne miljnikov ne mejnikov, nisem spremenil ničesar od časa prve objave pred 35 leti.

junij 1945

C. G. Jung

11 •

1 V času, ko je Freud poročal o malem Hansu,¹ sem od nekega očeta, poučenega o psihoanalizi, prejel vrsto opažanj o njegovi tedaj štiriletni hčerkici.

2 Ta opažanja vsebujejo toliko sorodnega s Freudovim poročilom o malem Hansu in ga obenem tako dopolnjujejo, da si nisem mogel kaj, da ne bi tega materiala napravil dostopnega širšemu občinstvu. Raznovrstno nerazumevanje, da ne rečem ogorčenje, s katerim je bil sprejet »mali Hans«, je bilo eden od razlogov za objavo mojega materiala, ki po obsežnosti seveda ne dosega materiala »malega Hansa«. Vseeno pa vsebuje elemente, ki lahko potrdijo, kako veliko tipičnega je prinesel »mali Hans«. Tako imenovano znanstveno kritiko je, kolikor je sploh opazila te pomembne stvari, tudi tu ponovno zaneslo v prehitro tempo, pri čemer se še vedno ni naučila, da je treba zadevo najprej preveriti in potem izreči sodbo.

3 Deklica, katere finemu čutu in intelektualni živahnosti dolgujemo sledeča zapažanja, je zdrav, svež otrok temperamentne čudi. Nikoli ni bila resno bolna, niti kar zadeva živčni sistem, ni bilo nikdar opaziti nikakršnih »simptomov«.

4 Živahnejši sistematični interesi so se pri otroku prebudili nekako okrog tretjega leta; začel je spraševati in izražati fantazijske želje. Poročilo, ki sledi zdaj, se mora žal odpovedati povezani predstavitvi, saj gre za anekdote, ki orisujejo enkratno doživetje, zajeto iz celotnega cikla podobnih, in zato ne ponujajo znanstveno sistematičnega, temveč novelistični opis – predstavnega modusa, ki ga pri sedanjem stanju naše psihologije še ne moremo odsvetovati; smo namreč še daleč od

1 S. Freud, *Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben*, Ges. Schriften, Bd. 8. 1924 [slov: »Analiza fobije pri petletnem dečku«, v: *Pet analiz*, Ljubljana 2017].

tega, da bi mogli v vseh primerih z nezgrešljivo gotovostjo razločevati posebno od tipičnega.

Nekoč, ko je bil otrok, ki ga bomo imenovali Ana, star nekako tri leta, se je med njim in njegovo staro materjo razvil tale pogovor:

Ana: »Babica, zakaj imaš tako ovenele oči?«

Stara mama: »Zato ker sem pač že stara.«

Ana: »Vendar boš postala potem spet mlada, kajne?«

Stara mama: »Ne; veš, zmerom starejša postajam in potem bom umrla.«

Ana: »Da, in potem?«

Stara mama: »Potem bom postala angel –«

Ana: » In potem boš zopet majhen otroček?«

Otrok najde tu dobrodošlo priliko za začasno rešitev nekega problema. Že dlje časa vztrajno sprašuje mater, ali ne bo morda nekoč postala živa lutka, otroček, npr. bratec, nakar se vprašanja o prihodnosti malih otrok seveda končajo. Ker se taka vprašanja pojavljajo le spontano in ne vzbujajo pozornosti, jim starši ne pripisujejo nobenega pomena, temveč jih jemljejo prav tako zlahka, kot se zdi, da jih otroci postavljajo. Tako je nekega dne prišla do nje šaljiva razlaga o tem, da otroka prinese štorcklja. Ana je bila kdove kje slišala neko drugo, malce resnejšo različico, namreč da so otroci angelčki, ki so prebivali v nebesih in jih je potem štorcklja prinesla na zemljo. Zdi se, da je ta teorija postala izhodišče dekličine raziskovalne dejavnosti. V pogovoru s staro mamo se pokaže, da je moč uporabo te teorije razširiti; z njo ni mogoče le na olajšujoč način razrešiti mučno misel na smrt, temveč tudi uganko izvora otrok. Zdi se, da si je Ana rekla: kadar človek umre, postane angel in potem postane otrok. Trdovratno oklepanje tovrstnih rešitev, s katerimi se ubije vsaj dve muhi na en mah, ni v navadi samo v znanosti; pri otroku se lahko takšne rešitve – ne brez določenega pretresa – vrnejo v prvotno obliko. V tem preprostem pojmovanju so prvine nauka o reinkarnaciji, ki je – kot je dobro znano – živ še v milijonih ljudi.

Kakor pomeni v zgodbi o »malem Hansu« prelomnico rojstvo sestrice, tako jo pomeni v tem primeru prihod bratca, do katerega je prišlo, ko je Ana ravno dopolnila štiri leta. S tem je postal aktualen problem nastanka otrok, ki se ga je pred tem komaj kdaj dotaknila. Materina nosečnost je ostala sprva neopazena, se pravi, ni bilo opaziti niti ene otrokove izjave v tej povezavi. Na večer pred rojstvom, ko so se materi že začenjali popadki, je bil otrok v očetovi sobi. Oče jo je vzel na kolena in jo vprašal: »Poslušaj, kaj bi rekla, če bi danes ponoči dobila bratca?« »Tedaj bi ga ubila,« se je glasil takojšen odgovor. Izraz »ubiti« je videti zelo nevaren, je pa v bistvu nedolžen, kajti »ubiti« in »umreti« pomeni v otroškem smislu samo aktivno ali pasivno oddaljiti, kot je sicer že večkrat pokazal Freud. Nekoč sem obravnaval neko petnajstletnico, pri kateri se je v teku analize večkrat pojavil ponavljajoči se preblisk: na misel ji je prihajala Schillerjeva pesem o zvonu; sicer je še ni prebrala, marveč samo enkrat prelistala, tako da se je lahko spomnila samo, da je brala nekaj o neki »katedrali«. Nadrobnejših posameznosti se ni mogla spomniti. To mesto se glasi:

*V katedrali
zvon je zadonel:
težki, mračni
grobní spev itd.*

*Ah, to žena je preljuba,
ah, to mati zvesta je,
ki jo možu iz objema
trga črni knez teme.*

Hči seveda ljubi svojo mater in še zdaleč ne misli na njeno smrt; nasprotno, dejansko je s to stvarjo takole: hči mora z materjo za pet tednov odpotovati k sorodnikom; prejšnje leto je mati odšla sama in hči (razvajena edinka) je ostala z očetom sama doma. Žal bo letos »mala soproga« »iztrgana«

iz soprogovskega naročja, medtem ko bi bilo hčerkici ljubše, da bi se »zvesta mati« ločila od nje.

Beseda »ubiti« je zato v otroških ustih nedolžna stvar, še posebej če vemo, da jo malčki uporabljajo brez vsakega reda za vse mogoče oblike uničevanja, odstranjevanja, izničenja itd. Kljub temu pa je tendenca, ki se pri tem izraža, vredna pozornosti.²

Zgodaj zjutraj je sledil porod. Ko so bili odstranjeni vsi ostanki poroda, vključno s sledovi krvi, je oče odšel v sobo, kjer je spala Ana. Ko je vstopil, se je prebudila. Sporočil ji je novico o prihodu bratca, ki jo je sprejela z osuplim in nape-
tim izrazom. Potem jo je vzel v naročje in jo odnesel v dnevno sobo. Mala je najprej vrgla hiter pogled na bledikavo mater, potem pa se ji je na obrazu pokazala nekakšna mešanica zadrege in nezaupanja, kot da bi razmišljala: »Kaj se bo pa zdaj zgodilo?« Izrazila ni nikakršnega veselja nad novorojenčkom, tako da sta bila starša nekoliko razočarana nad hladnim sprejemom. Ves dopoldan je bila deklica opazno zadržana do matere, kar je še toliko bolj vzbujalo pozornost, ker je sicer zelo »visela na njej«. Ko pa je bila mati sama, je Ana pritekla v sobo, jo objela okrog vratu in ji hitro zašepetala:

»Ja, a zdaj ne boš umrla?«

Tako se pojasni del konflikta v otroški duši: teorija o štor-
klji očitno ni nikoli zares delovala, pač pa je delovala hipoteza o ponovnem rojstvu, po kateri človek umre in tako pomaga nekemu otroku do življenja. Potemtakem bi morala mama umreti – kako naj bi tedaj Ana čutila veselje nad novorojenčkom, proti kateremu se tako ali tako že poraja otroško ljubosumje? Zato se je morala v primernem trenutku prepričati, ali mora mama umreti ali ne. Mama ni umrla. Ta srečni izid pa je teoriji o ponovnem rojstvu zadal hud udarec. Kako zdaj ob bratčevem rojstvu pojasniti izvor otrok? Tu je bila še teorija

2 Prim. analizo »malega Hansa«.

o štorcklji, ki pa je bila – sicer ne izrecno, temveč implicitno, skupaj z domnevo o ponovnem rojstvu – odklonjena.³ Vsa-konočni poskusi, da bi si to pojasnila, so staršem žal ostali skriti; kajti otrok je tedaj odšel za več tednov k stari materi. Kot izhaja iz njene pripovedi, je pogovor večkrat nanesel na teorijo o štorcklji, ki jo je seveda podpiralo pritrjevanje okolja.

12

Ko se je Ana vrnila k staršem, je v trenutku ponovnega srečanja z materjo njeno vedenje spet izražalo tisto mešanico zadrege in nezaupanja kot takoj po rojstvu. Oba starša sta imela tak vtis: bil je očitno, a ne razložljiv. Do novorojenčka se je vedla zelo prijazno. Poleg tega je prišla v hišo še strežnica, ki je s svojo redovno obleko napravila na deklico močan vtis, sprva seveda karseda negativnega, saj ji je predstavljala v vsem največje nasprotje. Tako zvečer za nobeno ceno ni pustila, da bi jo strežnica slekla in dala spat. Od kod je izviralo to nasprotovanje, je kmalu pokazal jezni prizor ob bratčevi posteljici, ko je Ana zavpila na strežnico: »To ni tvoj bratec, ampak moj.« Sčasoma pa se je vendarle sprijaznila z njo in začela sama igrati strežnico: morala je imeti belo avbo in predpasnik in je »negovala« zdaj bratca, zdaj svoje punčke. V nasprotju s prejšnjim časom je zdaj nastopilo očitno nekoliko elegično, sanjavo razpoloženje. Ana je pogosto dolgo časa sedela pod mizo in pričela peti in rimati dolge zgodbe, ki so bile deloma nerazumljive, deloma so izražale fantazijske želje na temo »strežnice« (»Jaz sem strežnica zelenega križa«), deloma pa je šlo za boleča občutja, ki so se borila za izraz.

17 ■

3 Tu se lahko vprašamo, kaj naj bi sploh upravičevalo domnevo, da otroci v tej starosti pripisujejo takim teorijam velik pomen. Na to je treba odgovoriti, da so otroci močno zainteresirani za vse čutno zaznavne stvari, ki se dogajajo v njihovem okolju. To se izkazuje v znanih neskončnih vprašanjih po »zakaj« in »čemu« pri vseh mogočih stvareh. Poleg tega pa moramo za trenutek odložiti očala kulture, če hočemo razumeti psihologijo otroka: rojstvo otroka je za vse ljudi kratko malo najpomembnejši dogodek. Za najbolj civilizirano mišljenje je rojstvo, tako kot tudi vsa seksualnost nasploh, izgubilo veliko svoje biološke edinstvenosti. Duh pa je vendarle moral neke ohraniti pravilno biološko vrednotenje, ki se je vanj vtisnilo v teku tisočletij. Kaj je bolj verjetnega, kot da se to še ohranja in kaže v otroku, preden zagrinjalo civilizacije pade prek primitivnega mišljenja?

Tu srečamo pomembno novost v deklčinem življenju: pojavile so se sanjarije, celo zametki pesmi, elegična razpoloženja. Skratka: vse tisto, kar navadno srečujemo v nekem kasnejšem obdobju življenja, in sicer v tistem času, ko se mlad človek pripravlja, da bo pretrgal vezi z družino, da bo samostojno vstopil v življenje, v notranjosti pa ga še vleče nazaj domotožno hrepenenje po toplini ognjišča njegovih staršev. Tedaj začnejo ljudje to, česar jim manjka, ustvarjati s pesniško domišljijo, da bi kompenzirali izpad. Na prvi pogled se utegne zdeti paradokсно približevati psihologijo štiriletnega otroka psihologiji pubertetnika: sorodnost pa ne leži v starosti, temveč v mehanizmu. Elegične sanjarije izražajo to, da se je del ljubezni, ki je prej pripadal realnemu objektu, kakršnemu tudi naj bi pripadal, *introvertiral*, se pravi, obrnil navznoter, v subjekt, in tam intenziviral svojo dejavnost.⁴ Od kod pa izvira ta *introverzija*? Gre za psihološki pojav, značilen za to starost, ali pa njegovemu nastanku botruje neki konflikt?

13

• 18

To vprašanje nam pojasnjujejo naslednji dogodki. Ana pogosteje ne uboga matere. Je kljubovalna in pravi: »Spet bom šla k babici!«

14

Mati: »Ampak potem bom žalostna, če boš spet odšla.«

Ana: »Ah, saj imaš vendar bratca!«

Učinek na mater kaže, kam je pravzaprav merila deklica s svojo grožnjo, da bo spet odšla: očitno je hotela slišati, kaj mati meni o njenem načrtu, se pravi, v kakšnem odnosu sploh je do nje, ali ji ni morda bratec že vzel vse materinske naklonjenosti. Vendar ne smemo brez zadržka verjeti tej mali šikani. Otrok je pravzaprav lahko videl in čutil, da kljub brat-

15

4 Ta potek je nasploh tipičen. Če življenje zadene ob oviro in prilagoditev ni mogoča ter zato zastane pretvarjanje libida v realnost, pride do introverzije, se pravi, namesto delovanja v realnosti nastane intenzivirana domišljajska dejavnost, katere težnja je odpraviti oviro, izvesti to najprej vsaj v domišljiji, kar lahko čez čas privede tudi do praktične rešitve; od tod izvirajo pretirane seksualne fantazije nevrotikov, ki skušajo premagati specifične potlačitve, od tod tipične fantazije jecljavcev, da so pravzaprav veliki govorniški talenti. (Da imajo določene izgleda za to, sugerirajo Adlerjeve miselno bogate študije o manjvrednosti organov.)

čevem obstoju v bistvu ni izgubil materine ljubezni. Očitek, ki ga tako rekoč zaradi tega naslavlja na mater, je zato neupravičen, kar izkušenemu ušesu izdaja tudi njegov nekoliko afektirani ton. Podobne tone slišimo pogosto tudi pri odraslih. Takšen ton pričakuje, da ga ne bodo resno vzeli, zato se vsiljuje v tako okrepljeni obliki. Mati ga ne sme vzeti resno tudi zato, ker je zgolj predhodnik drugih, tokrat močnejših oblik upora. Nedolgo po pogovoru, ki smo ga navedli, se je zgodil naslednji prizor:

Mati: »Pridi, zdaj greva na vrt!«

Ana: »Lažeš; pazi se, če ne govoriš resnice!«

Mati: »Kaj ti pade na pamet! Saj vendar govorim resnico.«

Ana: »Ne, ne govoriš resnice.«

Mati: »Boš že videla, da govorim resnico; zdaj greva na vrt.«

Ana: »Je to res? Je to zagotovo res? Ne lažeš?«

16

Takšni prizori so se nekajkrat ponovili. Tokrat je bil ton silovitejši in vsiljivejši, poleg tega je bil poudarek postavljen na »lagati«, nekaj povsem posebnega, česar pa starši niso razumeli, ker so v začetku otrokovim spontanim izrazom posvečali premalo pozornosti. Tako niso delali ničesar drugega kot tisto, kar vzgoja na splošno dela *ex officio*.⁵ Na splošno se otroke premalo posluša, v vseh starostnih obdobjih se jih obravnava kot neprištevne v vseh bistvenih zadevah, v vsem nebistvenem pa se jih dresira za popolne avtomate. Za uporom se vedno skriva neko vprašanje, neki konflikt, in ob drugem času in drugih priložnostih slišimo tudi o tem. Običajno pa to, kar smo slišali, pozabljamo povezati v celoto z otrokovim upiranjem. Tako je Ana ob drugi priliki zastavljala materi težka vprašanja:

Ana: »Rada bi postala strežnica, ko bom velika.«

Mati: »To sem hotela tudi jaz, ko sem bila še otrok.«

Ana: »Ja, zakaj pa potem nisi?«

5 Po svoji dolžnosti, op. prev.

Mati: »Zato pač, ker sem postala mama in imam otroke, za katere moram skrbeti.«

Ana (razmišljajoče): »Ja, bom potem postala jaz druga ženska kot ti? Bom živela v drugem kraju? Bom potem še govorila s tabo?«

Materin odgovor zopet kaže, kam pravzaprav meri otrokov odgovor:⁶ tudi Anna bi očitno rada imela otročka, da bi zanj »skrbela«, kakor ga je imela sestra strežnica. Od kod je imela otroka sestra, je povsem jasno; na tak način bi ga lahko imela tudi Ana, ko bi odrasla. Kako torej, da mama ni postala taka strežnica? Se pravi, od kod ima ona svojega otroka, če do nje ga ni prišla na tak način kot sestra strežnica? Tudi Ana bi ga lahko imela tako, kot ga ima sestra, ne more pa uvideti, kako naj bi se to v prihodnosti zgodilo na drugačen način oziroma kako bi ga mogla imeti na tak način, kot ga ima mati. Ob tem se je zastavilo razmišljajoče vprašanje: »Ja, bom potem postala jaz druga ženska kot ti?« Bom jaz v vseh ozirih drugačna? S teorijo o štorclji ni očitno nič, z umiranjem ravno tako ne, torej dobijo ljudje otroka tako, kot ga je npr. dobila sestra strežnica. Po tej naravni poti bi ga lahko dobila tudi ona, toda kako je z njeno materjo, ki ni strežnica in vendarle ima otroka? In tako postavi Ana vprašanje s svojega vidika: »Zakaj potem ti nisi postala strežnica?« (*Scilicet*⁷ nisi dobila otroka na povsem jasen način.) Ta sicer indirektni način spraševanja je tipičen in je bržčas povezan z nejasnostjo pri izražanju problema, če nočemo predpostavljati neke »diplomske nedoločnosti«, ki bi bila pogojena z izogibanjem za-

17

• 20

6 Na videz paradokсна misel, da lahko spoznamo cilj otrokovega spraševanja iz materinega odgovora, potrebuje pojasnilo. Ena največjih Freudovih psiholoških zaslug je, da je ponovno odkril vso vprašljivost *zavestnih* motivov volje. Posledica potlačitve nagonov je, da se zavestnemu mišljenju pripisuje močno pretiran vpliv na delovanje. Freud za psihološki kriterij delovanja ne postavlja zavestnega motiva, temveč *rezultat* (ki pa ga ne vrednoti fizikalno, temveč psihološko). To pojmovanje razkriva delovanje v novi, biološko pomembni osvetlitvi. Na tem mestu se odpovedujem navajanju primerov in se zadovoljujem z namigom, da je to pojmovanje za psihoanalizo bistveno in hevristično izjemno dragoceno.

7 Se pravi, op. prev.

stavljanju direktnih vprašanj. Kasneje bomo srečali dokaz za takšno možnost.

18

Očitno torej stojimo pred vprašanjem: »Od kod prihaja otrok?« Štorklja ga ni prinesla, mama ni umrla, na tak način kot sestra ga mama tudi ni dobila. Ana pa je po tem vendar spraševala že prej in od očeta slišala, da otroke prinese štorklja; to pa zanesljivo ni tako, glede tega se ni dala nikoli preslepiti. Torej lažeta oče in mama pa tudi vsi drugi. S tem lahko nedvomno pojasnimo njeno nezaupanje pri porodu in očitke materi. Pojasnjuje pa še eno stvar, namreč elegične sanjarije, ki smo jih zvedli na parcialno introverzijo. Zdaj vemo, kateri realni objekt je bil vzet njeni ljubezni, da se je kot brezpredmetna [gegenstandslos] morala introvertirati: to so *starši*, ki ji *lažejo* in ji nočejo povedati resnice. (Kakšna mora torej biti, če je ni moč povedati? Za kaj gre tedaj? Tako se glasijo nekaj kasneje parentetična otrokova vprašanja. Odgovor je: potemtakem mora biti nekaj, kar je treba skrivati, morda celo nekaj nevarnega.) Tudi poskusi, da bi mater pripravila h govorjenju in s (sumljivimi) vprašanji izvabila iz nje resnico, so propadli, torej se je odporu zoperstavil odpor in začela se je introverzija ljubezni. *Zmožnost sublimacije* je pri štiriletnem otroku, razumljivo, še preskromno razvita, da bi lahko opravljala več kot eno nalogo. Duševnost je zato odvisna od neke druge kompenzacije, namreč od ene izmed že opuščenih infantilnih form ljubezenskega izsiljevanja, izmed katerih sta najljubši nočno kričanje in klicanje matere. To je bilo vneto prakticirano in izrabljeno že v prvem letu življenja. Zdaj se je vrnilo, in sicer motivirano v skladu s starostnim obdobjem in opremljeno s svežimi vtisi.

19

Ravno tedaj se je zgodil *potres v Messini* in za mizo so se pogovarjali o teh dogodkih. Ana se je izjemno zanimala za to in je posebej hotela, da ji stara mama znova in znova pripoveduje o tem, kako so se zamajala tla in zrušile hiše in koliko ljudi je pri tem umrlo. Od tedaj izvira njen *strah*, ki jo obide vsak večer: da ne more biti sama, da mora priti mama k njej

21 ■

in pri njej ostati, sicer jo bo strah, da bo prišel potres, da se bo hiša zrušila in jo ubila. Tudi čez dan je živo zaposlena s takšnimi mislimi; kadar gresta z mamo na sprehod, jo muči z vprašanji: »Bo hiša še stala, ko se vrneva? Bo očka še živ? A zares doma ni potresa?« Pri vsakem kamnu, ki je ležal na poti, je vprašala: »Je ta od potresa?« Nova zgradba je bila od potresa uničena hiša itd. Končno je tudi ponoči pogosto kričala, da prihaja potres, da že sliši njegovo grmenje. Zvečer so ji morali svečano obljubljeni, da zanesljivo ne bo nobenega potresa. Poskušali so razna pomirjevalna sredstva, tako so ji npr. govorili, da so potresi samo tam, kjer so vulkani. A zdaj ji je bilo treba dokazati, da hribi v okolici mesta res niso vulkani. Takšno rezoniranje je otroka sčasoma privedlo do zelo močne, pa tudi za njena leta nenaravne želje po znanju, ki se je izražala v tem, da so ji morali nositi vse geološke slike in atlase iz očetove knjižnice. Ona pa je potem dolge ure brskala po teh delih za upodobitvami vulkanov in potresov in zastavljala neskončna vprašanja.

Tukaj stojimo pred silno energično sublimacijo strahu v »znanstveni gon«, ki pa se zdi v tem življenjskem obdobju odločno prezgoden. Kako mnogo nadarjenih otrok, ki trpijo natanko isto težavo, zraste ob tej nepravčasni sublimaciji, kar jim nikakor ni v prid! Kajti odobravanje sublimacije v tem obdobju samo podpira delno nevrozo. Korenina znanstvenega gona je *strah* in strah je izraz *konvertiranega libida*, se pravi *nevrotične introverzije*, ki v tej starosti ni niti nujna niti ugodna za otrokov razvoj. Kam pa na koncu koncev meri ta znanstveni gon, postane razumljivo iz vrste vprašanj, ki so se dnevno zastavljala: »Zakaj je S. (mlajša sestra) mlajša od mene? Kje je bil torej Friccek (bratec) prej? Če je bil v nebesih, kaj je vendar tam počel? Zakaj je prišel dol šele zdaj in ne že prej?«

Ta položaj je očeta napeljal k sklepu, da naj mati otroku ob prvi priložnosti pove *resnico o bratčevem izvoru*.

To se je zgodilo, ko je Ana kmalu po tem spet povpraševala o štorcklji. Mati ji je rekla, da zgodba o štorcklji ni resnična, temveč da je Fricek zrastel v mami kakor cvetlice iz zemlje. Sprva je bil čisto majhen, potem pa je postajal vedno večji – kakor rastline. Otrok je pozorno poslušal brez najmanjšega začudenja in potem vprašal:

»Ja, a je potem kar čisto sam prišel ven?«

Mama: »Da.«

Ana: »Pa saj sploh še ne zna hoditi.«

Mlajša sestra: »Potem se je pa pač priplazil.«

Ana (ki je preslišala sestričin odgovor): »Ja, tukaj (pokazala je na prsi) je torej ena *luknja*. *Ali pa je prišel skozi usta?* Kdo pa je potem prišel iz strežnice?«

Vendar se je spet sama prekinila z medklicem: »Ne, saj vem: štorcklja je prinesla bratca iz nebes!« In potem je, še preden bi mati lahko odgovorila na vprašanje, opustila to temo in hotela zopet gledati slike vulkanov. Večer, ki je sledil temu razgovoru, je bil miren. Nenadna pojasnitev je otroku očitno vsilila celo vrsto misli, kar se je izrazilo v naglici, s katero so si sledila njena vprašanja. Odpirale so se nove, nepričakovane perspektive, hitro se je bližala glavnemu problemu, namreč vprašanju: »*Kje je otrok prišel ven? Iz luknje v prsih ali skozi usta?*« Obe domnevi sta zelo prikladni za to, da postaneta trdni teoriji. Obstajajo celo mlade poročene ženske, ki se še vdajajo teoriji o luknji v telesni steni in carskem rezu, kar naj bi izražalo njihovo povsem izjemno nedolžnost. Seveda v takih primerih niti slučajno ne gre za kako nedolžnost, ampak za infantilno seksualno dejavnost, ki je kasneje spravila *vias naturales*⁸ na slab glas.

Pravzaprav bi se morali čuditi, od kod je pri otroku izvirala nesmiselna ideja, da obstaja luknja v prsih ali da porod poteka skozi usta. Zakaj ne skozi eno od naravnih, že obstoječih odprtih v spodnjem delu telesa, iz katerih stvari prihajajo

8 Naravne poti, op. prev.

vendar vsak dan? Razlaga je preprosta: ni bil še daleč čas, ko je deklica izživala materino vzgojno spretnost s svojim povečanim zanimanjem za obe odprtini v spodnjem delu telesa in za njune zanimive proizvode, pri čemer se ni vedno ozirala na zahteve po čistoči in spodobnosti. Tedaj je prvič spoznala izjemne zakone, ki veljajo za to področje telesa, in kot občutljiv otrok kmalu spoznala, da gre tu za nekakšen »tabu«. To področje je doslej izpadalo iz njenega preudarjanja; majhna napaka, ki jo gre štiriletnemu otroku odpustiti, če pomislimo na tiste ljudi, ki kljub najmočnejšim očalom nikoli ne morejo odkriti ničesar seksualnega. V tem pogledu je reagirala naša deklica mnogo bolj učljivo kot njena mlajša sestra, ki je kazala izjemen interes za blato in iztrebke in potem tudi pri jedi razkazovala podobne manire. Svoje ekscese je vedno označevala za »zabavne«; mati pa je menila »ne, to ni zabavno« in ji prepovedala zabavo. Otrok je na videz sprejel te nerazumljive vzgojne prijeme, kmalu pa se je maščeval. Ko je bila nekoč na mizi nova jed, se je kategorično uprl, da bi jo poskusil, s pripombo: »To ni zabavno.« Od tedaj je odklanjal vsako ne navadno jed, češ da »ni zabavna«.

• 24

Psihologija tega negativizma je tipična in je ni težko razumeti. Logika čustev je preprosta: »Če se vam moja umetnost ne zdi zabavna in me silite, da se ji odpovem, potem se tudi meni vaša umetnost, ki jo vi hvalite, da je dobra, ne zdi zabavna in pri njej ne bom sodelovala.« Kot vse otroške (tako pogoste) kompenzacije te vrste tudi ta sledi pomembnemu infantilnemu načelu: »Prav se vam godi, če mene boli.«

24

Po tem ekskurzu se vrnimo k našemu primeru. Ana se je izkazala za zelo učljivo in se je tako zelo prilagodila kulturnim zahtevam, da na najenostavnejše pomisli nazadnje (vsaj tako pravi). Na mesto pravilnih postavljene nepravilne teorije ostanejo v veljavi leta dolgo, dokler ne pride do ostrega pouka od zunaj. Zato ni čudno, da takšne teorije, katerih nastanek in ohranjanje podpirajo starši in vzgojitelji, kasneje v nevrozi postanejo najpomembnejše simptomatske determinante, v psi-

25

hozi pa blodne ideje.⁹ Kar je leta obstajalo v duši, je vedno na neki način tu, četudi tiči pod dozdevno popolnoma drugačnimi kompenzacijami.

26 Še preden je rešeno vprašanje, kje otrok pravzaprav pride ven, se vsiljuje nov problem: iz mame torej pridejo otroci, kako pa je to pri strežnici? Ali je tam tudi kdo prišel ven? In temu vprašanju sledi prekinitev: »Ne, ne, bratca je prinesla štorclja iz nebes.« Kaj je potem posebnega na tem, da iz sestre ni prišel nihče? Spomnimo se, da se je Ana identificirala s sestro in celo načrtovala, da bo kasneje postala strežnica, kajti – tudi ona bi si želela imeti otročka in tako kot sestra bi ga lahko dobila tudi ona. Toda zdaj, ko ve, da je bratec nastal v mami, kako je s tem zdaj?

27 To tesnobno vprašanje je hitro obrnila z vrnitvijo na teorijo o štorclji in angelu, v katero pravzaprav ni nikoli verjela, ki pa jo je po nekaj poskusih vendar dokončno opustila. V zraku pa sta lebdeli dve vprašanji; eno se je glasilo: »Od kod pride otrok?« Drugo je mnogo težje in se glasi: »Kako to, da ima mama otroke, strežnice in služkinje pa ne?« Obe ti vprašanji se sprva nista več pojavljali.

28 Naslednjega dne pri kosilu je Ana na videz povsem iznenada rekla: »Moj brat je v Italiji in ima hišo iz blaga in stekla in ta se ne *podre*.«

29 Kot nikoli je tudi tokrat niso vprašali za razlago, kajti njen odpor je bil prevelik, tako da se Ana ni pustila ujeti. Ta enkratna, tako rekoč poluradna dozdevna razlaga je zelo pomembna. Že približno četrt leta otroka pleteta stereotipno fantazijo o »velikem bratu«, ki vse ve, zmore in ima, ki je bil in je povsod, kjer otroka nista bila, in sme narediti vse, kar onidve ne smeta. Vsakdo ima takšnega velikega brata, ki ima velike kra-ve, ovce, konje, pse itd.¹⁰ Izvora te fantazije ni treba iskati daleč; model zanjo je oče, ki je videti nekako tako kot materin brat.

9 Kot sem utemeljil v svojem delu *Psychologie der Dementia praecox*, 1907, (Ges. Werke, Bd. 3).

10 Primitivna definicija božanstva.

Torej bi tudi otroci morali imeti podobno močnega »brata«. Ta brat je zelo pogumen, trenutno je v nevarni Italiji in biva v nepojmljivo krhki hiši – in ta ne razpade. S tem je realizirana za otroka pomembna želja: *potres ni več nevaren*. S tem strah in fobija odpadeta in *ju ni več*. Od tedaj je ves strah pred potresom izginil. Namesto tega, da bi zvečer poklicala očeta k postelji, da bi zarotil strah, je deklica pokazala veliko nežnost in prosila očeta, da jo poljubi. Da bi oče preizkusil novo stanje stvari, je malčici pokazal nove podobe vulkanov in potresov. Ana pa je ostala hladna in ravnodušno opazovala slike: »Ti so mrtvi! To sem že mnogokrat videla.« Tudi fotografija izbruha vulkana je ni več pritegnila. Tako je vse zanimanje za znanost prešlo in izginilo tako nenadno, kot se je pojavilo. V naslednjih dneh po pojasnilu pa je imela Ana tudi važnejše opravke; razširila je na novo pridobljena spoznanja na okoličico, in sicer takole: najprej je bilo znova izčrpno ugotovljeno, da je mali Fritz nastal v mami, tako kot prej ona in njena mlajša sestra; oče pa v svoji mami, mama v svoji in služkinja prav tako v svoji lastni mami. S pogostimi vprašanji je postalo spoznanje preverjeno tudi glede trajnosti njegove resničnosti, kajti dekličino nezaupanje je bilo vzbujeno v nemajhni meri, tako da je potrebovala večkratno potrditev, da je lahko razpršila vse pomisleke. Vmes se je pogosto dogajalo, da sta oba otroka ponovno odprla teorijo o štorclji in angelu, ki pa sta jo na manj verodostojen način, v nekoliko pojočem tonu pripovedovala lutkam.

Sicer pa se je novo vedenje očitno ohranjalo, kajti fobija je prešla. 30

Le enkrat se je pojavila nevarnost, da bo gotovost razpadla. Približno osem dni po trenutku razsvetlitve je oče zaradi gripe ostal dopoldne v postelji. Otroka za to nista vedela. Ana je prišla v spalnico staršev in videla očeta ležati v postelji, kar ni bilo običajno. Ponovno je dobila nenavadno presenečen obraz, obstala v precejšnji razdalji od postelje in se ji ni želela približati, očitno zopet plašna in nezaupljiva. Nenadoma je 31

planila v smeh z vprašanjem: »Zakaj si v postelji, ali imaš tudi ti kakšno sadiko v trebuhu?«

32

Seveda se je moral oče smejati in jo je pomiril, da v očetu ne morejo nastati otroci, da moški sploh nimajo otrok, le ženske, nakar je otrok zopet postal zaupljiv. Medtem ko je na površini ostala mirna, so problemi v temi delovali naprej. Nekaj dni kasneje je Ana – zopet pri kosilu – izjavila: »Danes ponoči sem sanjala o Noetovi barki.« Oče jo je vprašal, kaj je sanjala o tem, nakar je Ana odgovorila s čistim nesmislom. V takih primerih je treba enostavno čakati in biti pozoren. In res, čez nekaj minut je rekla stari mami: »Danes ponoči sem sanjala o Noetovi barki in v njej je bilo veliko živali.« Nato je ponovno naredila premor in začela pripoved še tretjič: *Danes ponoči sem sanjala o Noetovi barki in v njej je bilo veliko živali in spodaj je bil pokrov, ki se je odprl in vse živalice so padle ven.*« Strokovnjak razume domišljijo. Otroka dejansko imata barko, le da je odprtina pokrov na strehi in ne spodaj. S tem je rahlo nakazano: zgodba z rojstvom iz ust ali prsi ne drži; gre za slutnjo resničnega stanja: ven se gre namreč spodaj.

27 ■

33

Nato je prešlo nekaj tednov brez omembe vrednih dogodkov. Nenadoma pa so se pojavile sanje: *»Sanjalo se mi je o mami in očetu, ki sta bila še dolgo v delovni sobi in tudi otroci so bili poleg.«*

34

Na dan je prišla znana otroška želja, da bi ostali pokonci tako dolgo kot starši. Ta želja je tu realizirana, ali še bolj uporabljena za prikritje neke še bolj pomembne želje, namreč *biti zraven zvečer, ko sta starša sama*, seveda popolnoma nedolžno, v *delovni sobi*, kjer je deklica vendar videla vse tiste zanimive knjige, kjer si je gasila žejo po znanju, tj. da je pravzaprav poskušala najti odgovor na svoje goreče vprašanje, od kod je bratec prišel. Če bi bili otroci zraven, bi to vedeli.

35

Nekaj dni kasneje se je pojavila mora, iz katere se je Ana zbudila s krikom: »Potres prihaja, hiša se že trese.« Mati je prišla k njej, jo pomirila in potolažila, da ne bo nobenega potresa, da je vse mirno in da vsi ljudje spijo. Nato je Ana z

rotečim glasom rekla: »Rada bi pač videla pomlad, kako vse cvetice pokukajo na dan in kako je ves travnik poln cvetic – zdaj bi pač rada videla Fricka, tako ljubek obrazek ima – kaj dela očka? – kaj pravi? (Mati je rekla: »Očka spi in ničesar ne pravi.«) Deklica je na to posmehljivo pripomnila: »Jutri bo gotovo spet bolan!«

To besedilo je treba brati od zadaj. Zadnji stavek ni mišljen resno, saj je bil izrečen v posmehljivem tonu: ko je bil oče nazadnje bolan, je Ana sumila, da ima »eno sadiko v trebuhu«. S posmehom hoče torej izreči: bo jutri očka imel otroka? Vendar to ni mišljeno resno, očka ne bo imel otroka, temveč jih ima samo mama: morda bo jutri spet imela enega in od kod? »Kaj dela očka?« Tu se nespregledljivo pojavi formulacija težkega problema: Kaj pravzaprav dela oče, če ne rodi otrok? Deklica bi zelo rada dobila pojasnilo o vseh svojih problemih, rada bi vedela, kako je prišel Fricek na svet, rada bi videla cvetke, kako spomladi prilezejo iz zemlje, in obenem prikrila te želje s strahom pred potresom.

Po tem intermezzu je Ana mirno spala do jutra. Zjutraj je vprašala mati: »Kaj si torej imela danes ponoči?« Deklica je vse pozabila in menila, da se ji je samo sanjalo: »Sanjala sem, da sem lahko naredila poletje in potem je nekdo vrgel Kljukca v vece.«

Te nenavadne sanje imajo očitno dva različna prizora, ki ju ločuje beseda »potem«. Drugi del zajema svojo snov iz nedavne želje, da bi imela Kljukca, se pravi moško lutkico, tako kot ima mama fantka. Nekdo vrže Kljukca v vece, sicer se v vece mečejo druge reči. *Tako kot stvari na veceju, tako pride ven tudi otročiček.* Tukaj imamo torej tudi analogijo s teorijo o »Lumpfu« (izločku), ki jo najdemo pri »malem Hansu«. Kadar je v enih sanjah več prizorov, je navadno vsak prizor posebna različica obdelave kompleksa. Tako je tu prvi del samo različica teme, ki jo najdemo tudi v drugem delu. Kaj pomeni »videti pomlad« ali »videti cvetico, kako prihaja ven«, smo videli zgoraj. Zdaj Ana sanja, da *lahko naredi poletje*, se pravi,

36

37

38

doseže, da cvetice pridejo ven, napravi lahko celo otročka, in drugi del sanj pravi: točno tako, kot se napravi potrebo (blato). Opraviti imamo z egoistično željo, ki leži izza na videz objektivnega zanimanja, izraženega v nočnem pogovoru.

39 Čez nekaj dni je mater obiskala neka dama, ki je pričakovala porod. Otroka se na videz nista niti najmanj zmenila zanjo. Naslednjega dne pa sta se pod vodstvom starejše zabavala s posebno igrico: vse stare časopise iz očetove košare za papir sta si odspredaj natlačila pod krilo – ni bilo mogoče spregledati, da hočeta posnemati. Ponoči je mala spet sanjala: *»Sanjala sem o ženski v mestu in ta je imela zelo debel trebuh.«* Glavni igralec v sanjah je vedno sanjavec sam v nekem določenem oziru; tako dobimo popolno razlago za otroško igro prejšnjega dne.

29 ■

40 Nedolgo za tem je Ana presenetila mater s temle prizorom: svojo lutko si je skrila pod krilo, jo obrnjeno z glavo navzdol počasi izvlekla na dan in rekla: *»Glej, tukaj prihaja otroček ven, je čisto zunaj.«* S tem je Ana materi rekla: Vidiš, tako si jaz predstavljam porod, kaj misliš? Je to pravilno? Igro je treba namreč razumeti kot vprašanje, saj, kot bomo kasneje videli, si je morala pridobiti še eno uradno potrditev tega pojmovanja.

41 Da pa prežvekovanja tega problema še ni bilo konec, kažejo priložnostni prebliski v teku naslednjega tedna. Tako se je igra ponovila čez nekaj dni z njenim medvedkom, ki je bil posebno priljubljena lutka. Nekega dne je pokazala na vrtnico in rekla stari materi: *»Vidiš, vrtnica dobiva otroka.«* Stara mama je trdila, da to ni prepričljivo; Ana pa je pokazala na nekoliko nabreklo cvetno čašo: *»Vidiš, tukaj je že čisto debela.«*

42 Nekoč se je Ana pričkala s sestrico in ta je jezno zakričala: *»Ubila te bom!«* na kar je Ana odvrnila: *»Ko bom mrtva, boš čisto sama, potem boš morala prositi ljubega Boga za živega otroka.«* In že se je prizor spremenil: Ana je bila angel in sestrica

je morala pred njo poklekniti in jo prositi, naj ji pošlje živega otročička. Tako je Ana postala mati, ki daje otroka.

Nekoč so bile za poobedek pomaranče; Ana si jih je nestrpno želela in rekla: »Vzela bom pomarančo in jo *celo požrla, celo noter v trebuh, in potem bom dobila otročka.*«

43

Kdo ob tem ne pomisli na pripovedke, v katerih ženske brez otrok pogoltnejo sadež, ribo ali kaj podobnega in končno zanosijo?¹¹ Tako je poskušala Ana rešiti problem, *kako otroci pravzaprav pridejo v mater*. S tem pa je začela postavljati še ostreje formulirana vprašanja. Rešitev ji je uspela v podobi *primere*, kot je značilno za arhaično mišljenje otrok. (Tudi v odraslem človeku še obstaja mišljenje v podobah, in sicer v tisti plasti, ki leži neposredno pod zavestjo. Sanje prinašajo podobe na površje, isto pa dela tudi *dementia praecox*.) Značilno je, da so tako v nemških kot v tujejezičnih pripovedkah tovrstne otroške primerjave prav pogoste. Pripovedke so, tako se zdi, otroški miti in poleg drugega vsebujejo tudi mitologijo, ki si jo otroci spletajo o spolnem občevanju. Čar pravljične poezije, ki učinkuje tudi na odraslega človeka, morda ne v najmanjši meri temelji na tem, da so v našem nezavednem še vedno žive nekatere od starih teorij. Povsem edinstveni in skrivnostni občutek imamo namreč tedaj, kadar se ponovno prebudi delček naše najdaljnejše mladosti, ne da bi prispel v zavest, temveč pošlje vanjo samo odsev svoje čustvene moči.

44

Problem, kako otrok pride v mater, je težko rešiti. V telo pride samo to, kar gre noter skozi usta; zato se poraja domneva, da je mati nekaj pojedla, kot nekakšen sadež, ki je potem zrastel v njenem telesu. Vendar potem nastopi naslednja težava: vemo sicer, kaj mati rodi, ne pa tega, čemu pri tem služi oče. Staro varčevalno pravilo duha je, da lahko povežeš dve neznanki in v razrešitev ene vključiš tudi drugo.

45

Tako se pri otroku zelo hitro utrdi prepričanje, da je oče pri celi stvari nekako udeležen, in sicer zlasti zato, ker je pri

46

11 Prim. F. Riklin, *Wunscherfüllung und Symbolik im Märchen*, Dunaj, 1908.

problemu nastanka otroka vedno odprto tudi vprašanje, kako je otrok prišel v mater.

47 *Kaj počne oče?* Zdaj je Ano zaposlovalo samo še to vprašanje. Nekega jutra je stekla v spalnico staršev, ko sta bila starša ravno pri toaleti, skočila v očetovo posteljo, *legla na trebuh in brcala z nogami*. Pri tem je zaklicala: »*Kajne, tako dela očka?*« Starša sta se smejala in nista odgovorila na vprašanje, ker se jima je šele kasneje posvetilo, kaj bi lahko pomenila ta predstava. Analogija s konjem »malega Hansa«, ki z nogami »dela kraval«, je presenetljiva.

48 Zdelo se je, da je s tem zadnjim dosežkom problem popolnoma obmiroval, vsaj starši niso več mogli delati ustreznih zapiskov. Nič presenetljivega ni, da je problem obmiroval prav tu, saj je prav zdaj prispel na najtežje mesto. Vrh tega vemo, da ni ravno veliko otrok, ki bi te meje prestopili že v otroštvu. Problem je skorajda pretežaven za otroški razum, saj mu manjka še mnogo nepogrešljivih spoznanj, brez katerih ga ni mogoče razrešiti. Otrok še ničesar ne ve o spermi in koitusu. Ena možnost je: mati nekaj jé, kajti samo tako lahko nekaj pride v telo. A kaj pri tem počne oče? Pogoste primerjave s strežnico in drugimi samskimi osebami očitno niso bile zaman. Ana je iz tega morala zaključiti, da je obstoj očeta pomemben. Toda kaj počne? Mali Hans in Ana menita, da mora početi nekaj z nogami.

49 Mir je trajal približno pet mesecev, v tem času ni bilo nobenih fobičnih simptomov in nobenih siceršnjih znakov obdelovanja kompleksov. Po preteku tega roka so nastopila znamenja doživljajev. Anina družina je živela tedaj v podeželski hiši ob vodi, kjer so se otroci z materjo lahko kopali. Ker se je Ana bala iti v vodo dlje kot do kolen, jo je oče nekoč postavil globlje, kar pa je povzročilo hudo vpitje. Zvečer, ko se je Ana odpravljala spat, je vprašala mater: »*Kajne, očka me je hotel utopiti?*«

50 Nekaj dni potem zopet hudo vpitje. Vrtnarju je deklica tako dolgo stala pred nogami, da jo je končno za šalo postavil

v ravno izkopano jamo. Ana je začela tožiti in vpiti; kasneje pa je trdila, da jo je mož hotel dejansko pokopati.

In končno se je nekoč ponoči zbudila s tesnobnim krikom. Mati je prišla k njej v sosednjo sobo in jo pomirila. Ana je sanjala: »Zgoraj je peljala železnica in padla dol.«

Tu imamo torej tudi še zgodbo s kočijo iz »malega Hansa«. Ti primeri so več kot zadosten znak, da je bil spet v zraku strah, se pravi, zopet je neka ovira zaprla pot prenosu čustva na starše in zato je bil večji del ljubezni konvertiran v strah. Tokrat se nezaupanje ni usmerilo zoper mater, temveč zoper očeta, ki bi vendar moral vedeti, a ni o tem nikoli ničesar sporočil. Njene misli se ukvarjajo s tem, kaj ima oče za bregom ali skrivaj počne. Otroku se je ta skrivnost dozdevala kot nekaj nevarnega, tako da se je od očeta očitno mogoče nadejati najhujših stvari. (Te otroške strahove pred očetom v odrasli dobi spet najjasneje vidimo zlasti pri bolnikih z dementio praecox, kot tudi nasploh ta duševna bolezen razkriva mnoge nezavedne procese, kakor da bi jih obravnavala po psihoanalitičnih načelih). Tako je prišla Ana do očitno povsem nesmiselne domneve, da jo je oče hotel utopiti.

Ana je medtem nekoliko zrasla in njeno zanimanje za očeta je dobilo neki poseben odtonek, ki ga je težko opisati. Jezik nima besede za opis povsem posebne oblike nežne radovednosti, ki sije iz otrokovih oči.

Nobeno naključje ni, da so se otroci v tem času igrali neko lepo igrico. Obe veliki punčki (lutki) so imenovali za svoji babici in se z njima igrali bolnico, pri čemer so vrtno uto imeli za bolnišnico. Tja so prinesli »stari materi«, ju internirali in pustili ostati čez noč. »Stara mati« v tem primeru obupno spominja na »velikega brata« iz prejšnjega časa. Tako je torej deklica že začela odstranjevati mater.¹² Ta namera ji je bila olajšana, ker ji je mati ponovno dala priložnost za prezir.

12 Težnja odpraviti mater se je razodela ob tejle priložnosti: otroka sta se vselila s svojimi punčkami v vrtno uto kot v stanovanje. Pomemben prostor v hiši je seveda stranišče, ki, se razume, ne sme manjkati. V skladu s tem sta